

privrednih bogatstava Jugoslavije za potrebe Trećeg Rajha od druge polovine 1942. do kraja 1943. godine, koji predstavlja nastavak prethodnog Nojhauzenovog izveštaja objavljenog u drugoj knjizi ovog toma.

U drugom prilogu (str. 815—838) je objavljen preostali deo teksta elaborata pod naslovom »Borba protiv ustaničkog pokreta na području Jugostoka od juna 1941. do avgusta 1942. godine, kapetana Ernesta Vishaupta, nemačkog višeg arhivskog savetnika koji se nalazio pri Komandi oružanih snaga na jugoistoku. Elaborat je izvorni dokumenat, studijskog karaktera, pisan u toku rata na osnovu zapovesti, izveštaja, zabeležaka i najviših komandnih instanci Wehrmahta, što mu daje posebnu autentičnost i vrednost. Značajno je da su objavljene i naknadno pronađene strane iz originala koje su nedostajale u delu teksta u prilogu I u drugoj knjizi ovog toma (od str. 1102—1104, 1105, 1109 i 1112).

U trećem prilogu (str. 839—874) su navedena dokumenta nemačkog Rajha iz 1943. godine, koja su, odabrana iz čitave mase nemačke arhivske građe, koja je bila dostupna još prvih poratnih godina, objavljena u prethodnim knjigama *Zbornika* zajedno s dokumentima o NOP-u iz istog perioda u pojedinim nacionalnim pokrajinama.

S obzirom na zaista obiman izbor dokumenata, koji je sačinjen uz korišćenje 800 drugih pomoćnih izvora, pretežno autentičnih, ukazali smo samo na neka značajnija pitanja koja su predmet izučavanja novije jugoslovenske istoriografije i šire naučne javnosti.

Ova knjiga *Zbornika* je komponovana od znalački izabраниh i pažljivo razlučenih i klasifikovanih dokumenata iz bogate arhivske građe strane provenijencije, koja je pribavljena osobito poslednjih godina iz arhiva SAD i SR Nemačke i čuva se u arhivu Vojnoistorijskog instituta JNA. Neposredna zasluga za njenu pojavu u ovako kvalitetnom izdanju pripada redaktoru, kome je to istovremeno treća i, svakako, najbolja zbirka dokumenata nakon petnaestogodišnjeg istraživanja nemačke arhivske građe. Sve je to predstavljalo istovremeno i poseban razlog da se na prvim stranicama nađe i reč autora, koja je ovom prilikom izostala, što je jedna od retkih zamerki ovoj knjizi.

Slobodan Branković

Dr Branko Petranović i dr Čedomir Štrbac: ISTORIJA SOCIJALISTIČKE JUGOSLAVIJE, »Radnička štampa«, Beograd 1977, knjiga I, II i III

Izdavačko preduzeće »Radnička štampa« iz Beograda izdalo je tokom 1977. godine tri knjige autora dra Branka Petranovića i dra Čedomira Štrbca pod naslovom *Istorija socijalističke Jugoslavije*.

U prvoj knjizi autori su pokušali da na sintetičan način pokažu kakva su bila politička kretanja u Jugoslaviji od 1945. godine, dok je u drugim dvjema knjigama objavljena istorijska građa na kojoj se zasnivaju ocjene i zaključci dati u prvoj knjizi.

Prva knjiga, za koju autori kažu da predstavlja opšti pregled, sadrži uvod, prvi dio sa pet glava i drugi dio sa, takođe, pet glava.

U uvodnom dijelu prikazana je situacija u Evropi i svijetu poslije završetka drugog svjetskog rata s naglaskom da se u ovom vremenu pojavilo više socijalističkih zemalja, da je došlo do zaoštavanja odnosa između velikih sila, saveznica u drugom svjetskom ratu, i da je kao posljedica tih zaoštavanja došlo do podjele svijeta na blokove, što je izazvalo ogromne negativne posljedice. Autori konstatuju da se Jugoslavija poslije 1945. godine nalazila u prvim redovima borbe za otklanjanje posljedica drugog svjetskog rata, za poštovanje principa samoopredjeljenja svih naroda, za mir i uzdržavanje od rata. Nova Jugoslavija se izjasnila za pomoć demokratskim i oslobodilačkim pokretima u njihovoj borbi protiv imperijalizma, a posebnu pomoć je pružila »narodnim demokratijama« da savladaju unutrašnje otpore građanskih snaga, kako bi se što prije stabilizovale u međunarodnim odnosima.

U prvom dijelu svoje studije autori su obradili probleme državnog konstituisanja nove Jugoslavije, period njene obnove, objasnili odnose države i privrede, odbranu nezavisnosti i radničko samoupravljanje. Pri tome su konstatovali da je Drugo zasjedanje AVNOJ-a označilo novu etapu u razvoju NOR-a i revolucije u Jugoslaviji i da AVNOJ predstavlja ozakonjenje rezultata dotadašnje narodnooslobodilačke borbe, postavljajući privremenu ustavnu osnovu nove Jugoslavije. Postojeća organizacija državne vlasti dobila je na skupštini u Jajcu vrhovne organe vlasti na čelu sa AVNOJ-em i NKOJ. Odluka AVNOJ-a da se Jugoslavija izgradi na federativnom principu izražava državno-pravni vid rješenja nacionalnog pitanja u Jugoslaviji u toj fazi revolucije. AVNOJ je proklamovao i princip integriteta Jugoslavije, jer je pošao od činjenice da njeni narodi nisu priznali okupatorsku podjelu zemlje.

Revolucionarni centar vlasti s AVNOJ-em i NKOJ oslanjao se na novi raspored društvenih snaga u zemlji, posjedujući stvarnu vlast na oslobođenim područjima Jugoslavije. Ali, kada je riječ o međunarodnom priznanju ovih revolucionarnih organa vlasti, autori ističu da se to pretvorilo u osjetljivo političko pitanje u toku 1944. i 1945. godine između saveznika i nove Jugoslavije. Međutim, NKOJ nije težio zaoštavanju odnosa, čime je doprinio snaženju antihitlerovske koalicije i održavanju jedinstvenog antifašističkog fronta u svijetu i na taj način preko međunarodnog priznanja želio da osigura legitimnost promjena u Jugoslaviji.

Autori analiziraju i razvoj političkog sistema nove Jugoslavije pa, pored ostalog, ističu da je Prvo zasjedanje AVNOJ-a dovelo do odvajanja političke od vojne vlasti, a da je poslije Drugog zasjedanja izvršeno razgraničenje državne vlasti i političkih funkcija. Rezultat toga razgraničenja je i osnivanje jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta kao političke organizacije nove Jugoslavije. Došlo je do osnivanja i drugih masovnih političkih organizacija.

Međutim, formiranjem Privremene vlade DFJ nestao je i paralelizam vlada, NKOJ i kraljevske vlade. Obrazovanjem jedinstvene vlade, NKOJ je na osoben način obezbijedio legitimitet revolucionarnih promjena.

Autori u ovom dijelu detaljno analiziraju i Treće zasjedanje AVNOJ-a, njegovo preimenovanje u Privremenu narodnu skupštinu, kao i njenu zakonodavnu djelatnost i konstatuju da je ona predstavljala tipičnu prelaznu usta-

novu ka ustavotvornoj skupštini. Posebno se osvrću na izbor i rad Ustavotvorne skupštine izabrane 11. novembra 1945. godine i ukazuju na značaj Deklaracije o proglašenju Federativne Narodne Republike Jugoslavije i donošenje Ustava FNRJ 30. januara 1946. godine, odnosno njegovo proglašenje, kao i na njeno produženje rada kao Narodne skupštine FNRJ.

Analizirajući stanje u KPJ, istakli su da je ona iz rata izašla sa 141.066 članova, imajući rukovodeću i nedjeljivu ulogu u svim organima vlasti, oružanoj sili, organima bezbjednosti i masovnim antifašističkim organizacijama, kao i neposredan uticaj na radne mase. Ona je za sobom imala pobjedonosnu revoluciju i perspektivu novih društvenih promjena. KPJ je u ovom periodu rukovodila i kontrolisala rad svih grana državne vlasti i uprave. Kao najviša forma klasne organizacije, KPJ je usmjeravala rad masovnih političkih organizacija. Autori, pri obradi masovnih političkih organizacija, naglašavaju da je NFJ na svom Prvom kongresu usvojio Program NOF-a, koji polazi od državne cjeline, nezavisnosti Jugoslavije, bratstva i jedinstva naroda Jugoslavije i njihove ravnopravnosti, borbe protiv ekonomske eksploatacije, poboljšavanja životnih uslova radnika i seljaka, davanja podrške srednjim slojevima, razvijanju prosvjete za cijeli narod. Što se tiče međunarodnih pitanja, NFJ je naglašavao solidarnost balkanskih naroda, jačanje saveza sa SSSR-om i prijateljstva sa svim demokratskim državama.

Zatim se analizira period obnove zemlje i pri tome se ističe da je Jugoslavija u drugom svjetskom ratu pretrpjela ogromne ljudske gubitke i materijalna pustošenja. U periodu obnove prvenstvo je dato industriji, rudarstvu, saobraćaju i poljoprivredi.

Kada su slikovito prikazali na koji je način vršena obnova, autori konstatuju da je organizovanim radom organa narodne vlasti i radom bez predača obnova zemlje izvršena u roku od dvije godine i da je Jugoslavija jedna od prvih evropskih zemalja koje su završile obnovu.

Autori posebno analiziraju proces mijenjanja društveno-ekonomskih odnosa u Jugoslaviji, zadržavajući se na eksproprijaciji, nacionalizaciji i agrarnoj reformi i kolonizaciji, kao i otporima razvlašćene buržoazije i vjerskih organizacija tim promjenama. Istovremeno govore o akcijama i mjerama koje su te snage preduzimale da onemoguće revolucionarne promjene u Jugoslaviji. Posebno se govori o pritisku zapadnih zemalja na novu Jugoslaviju.

Autori su analizirali i faze administrativnog rukovođenja privredom i ukazali na objektivne faktore koji su uticali na takav sistem rukovođenja.

Autori posebno ističu napore KPJ da, poslije obnove zemlje, usredsrijedi svoje snage na izvlačenju naroda iz naslijeđene privredne i kulturne zaostalosti. To je mogla učiniti samo putem ubrzane industrijalizacije i elektrifikacije zemlje. Kad su prikazali stanje u zemlji, autori su naglasili da su opšti zadaci petogodišnjeg plana određeni zakonom na slijedeći način: savlađivanje privredne zaostalosti u što doglednije vrijeme, postizavanje ekonomske stabilnosti, snaženje obrambene moći, razvijanje državnog sektora privrede i odnosa koji iz njega proizlaze, podizanje »opšteg blagostanja«
trudbenika. Kao poseban zadatak naglašeno je uklanjanje neravnopravnosti u privrednom razvitku Bosne i Hercegovine, Makedonije, Crne Gore i drugih zaostalih rejona. Odlučujući se na tako zamašan plan razvoja zemlje 1947. godine, KPJ je raču-

nala na revolucionarni polet masa, bogate sirovinске izvore, perspektivu mirnog razvoja i pomoć SSSR-a i drugih socijalističkih zemalja. Autori ukazuju i na činjenicu da je borba za izvršenje plana postala prvorazredan zadatak KPJ.

Kad su analizirali ekonomski položaj države i ekonomske odnose, autori su istakli da je, podruštvljenjem krupne privatne svojine nacionalnih buržoazija, stranih državljana i stranih država i njihovim rukovođenjem na administrativno-centralistički način KPJ do 1949. godine izgradila institucionalno cjelovit sistem državnog socijalizma. Državna svojina i centralistički način rukovođenja privredom i društvenim poslovima davali su osnovu za visoki stepen akumulacije, grupisanja radne snage na najvažnije zadatke, za najuspješniju odbranu od razaranja unutrašnjeg neprijatelja koji se nije bio odrekao težnje za restauracijom građanskog društva i ugrožavanja novog poretka. Autori ukazuju i na činjenice da je proces stvaranja sistema administrativnog rukovođenja privredom uslovljavao zaoštavanje odnosa između viših i nižih organa vlasti, ministarstva i NO, saveznih i republičkih ministarstava, da je usvojeni sistem akumulacije vremenom pretvorio narodne odbore sve više u administrativne jedinice viših organa uprave, centralizacija federacije vodila je smanjenju uloge republičkih organa i sputavanju njihove inicijative. Autori su dali podrobniju analizu otpora tim pojavama, kao i mjera KPJ da se ozakoni decentralizacija iz vremena NOR-a.

U četvrtoj glavi autori na početku konstatuju da je Jugoslavija, uoči izbijanja sukoba sa Informbiroom 1948. godine, bila u najtješnjim ekonomskim odnosima sa SSSR-om i zemljama narodne demokratije. Ali, Jugoslavija je u ekonomskoj saradnji težila razvijanju vlastitih privrednih izvora.

Autori su detaljno prikazali stanje u zemlji poslije napada Informbiroa na KPJ i kampanje koju su socijalističke zemlje vodile protiv Jugoslavije, pa su konstatovali da je Peti kongres KPJ analizirao pređeni put jugoslovenskih komunista i dao pozitivnu ocjenu i jednodušno odobrio stav CK KPJ prema Informbirou. Međutim, komunističke partije i državni organi socijalističkih zemalja počinju, zajedno s akcijama SSSR-a, sinhronizovanu propagandu i druge pritiske na Jugoslaviju. Od napada na KPJ sve se više prelazi na napad državne politike FNRJ. Ekonomska blokada stavila je Jugoslaviju u izuzetno težak položaj, a stezao se oko Jugoslavije i vojni obruč. Jugoslovenska vlada je u periodu 1948—1953. godine bila angažovana na odbrani svoje nezavisnosti, ali je ipak izbjegavala zaoštavanje i pogoršavanje međunarodnih odnosa sa socijalističkim zemljama do kritične tačke.

Autori s pravom konstatuju da odbrana nezavisnosti Jugoslavije 1948. godine nije bila samo odbrana jedne ugrožene revolucije i njenog prava na vlastiti život, nego i borba za nove odnose i praksu u međunarodnim odnosima. Godina 1948. je pokazala da nacionalna samostalnost nije bila smetnja već pretpostavka ostvarenja istinskog internacionalizma. Na istorijskom ispitu 1948. godine pao je prvi put staljinski monolitizam sa svojim poricanjem nacionalnih iskustava, posebnih puteva borbe za socijalizam, sa svojom apsolutizacijom uniformisanog i vječito važećeg univerzalnog iskustva, prevaziđenih i krutih zakona, discipline i podređivanja nasuprot snazi dobrovoljnosti.

U petoj glavi su razmatrani problemi dalje industrijalizacije i kolekti-

vizacije, nastanak i djelatnost radničkih savjeta, odluke Šestog kongresa KPJ i ustavna reforma u Jugoslaviji.

U dijelu teksta o nastavljanju industrijalizacije i kolektivizacije autori su naglasili da rukovodstvo Jugoslavije nije poslije 1948. godine odustalo od izvršenja petogodišnjeg plana, ali je suzilo investicije i okrenulo se još više nacionalnim izvorima i mobilizaciji svih materijalnih i ljudskih snaga zemlje. CK KPJ je naglašavao značaj štednje, radne discipline, suzbijanja rasipništva i zloupotreba, podsticao je takmičenje i prebacivanje planskih zadataka, isticao vrijednost usvajanja novih tehnoloških iskustava i sl. Prvi petogodišnji plan je ispunjen prvenstveno zahvaljujući naporu naroda i ogromnim žrtvama radnih ljudi.

S borbom za očuvanje nezavisnosti zemlje i pronalaženjem puteva za nastavljanje socijalističke izgradnje, rukovodstvo Jugoslavije se poslije sukoba sa Kominformom našlo i pred složenim teorijsko-političkim pitanjima daljeg razvoja socijalizma u Jugoslaviji. U teoriji i praksi počinju da se postavljaju pitanja o karakteru svojine (državna ili društvena) i društveno-ekonomskim odnosima uopšte, o odumiranju države poslije osvajanja političke vlasti od strane radničke klase, o ulozi države u rukovođenju privredom, planiranju u socijalizmu, o suštini proleterskog internacionalizma i odnosima među socijalističkim državama; stavu prema nacionalno-oslobodilačkim i drugim revolucionarnim pokretima; ulozi političkog subjektivnog faktora i uopšte političkoj organizaciji društva prelaznog perioda. U kontekstu razmatranja tih pitanja i u vrijeme kada je administrativno-centralistička struktura društva bila dostigla maksimum razvitka u Jugoslaviji, sa svim pojavnim manifestacijama koje se uporno odupiru novoj praksi, nastali su radnički savjeti u Jugoslaviji. Autori su podrobno analizirali nastanak i oživljavanje ovih organa samoupravljanja u Jugoslaviji.

U prikazivanju značaja Šestog kongresa KPJ, poslije ukazivanja na brojčano i organizaciono jačanje organizacije SKJ od 1948. do polovine 1952. godine, autori ističu da se glavni problem kojim se bavio Šesti kongres odnosio na ulogu SKJ u uslovima samoupravljanja. Kongres je osudio blokovsku podjelu svijeta, metode »hladnog rata«, agresivnu politiku, kolonijalizam, izjašnjavajući se za miroljubivu koegzistenciju, nemiješanje u unutrašnje poslove drugih država, za davanje pomoći nerazvijenim zemljama i ravnopravnost u međunarodnim odnosima. Podvrgnuta je kritici Staljinova revizija marksizma i ukazano na posljedice revizije na razvoj odnosa među socijalističkim zemljama, u međunarodnom radničkom pokretu i u borbi za socijalizam u svijetu. Na Šestom kongresu je izvršeno odvajanje SKJ od državne vlasti i promijenjena je njegova uloga u metodu političke akcije, što je proizlazilo iz usmjerenosti revolucionarnih snaga na izgradnju samoupravnog društva u Jugoslaviji.

Prelaz na samoupravljanje, demokratizaciju uprave i promjene u privrednom sistemu početni su koraci razgrađivanja administrativnog sistema socijalizma koji se u Jugoslaviji razvijao prvih poslijeratnih godina. Proces deetatizacije vršen je u krajnje nepovoljnim uslovima: birokratske snage u društvu bile su veoma jake, oskudica prehrambene i tehničke robe osjetna, izdaci za narodnu odbranu ogromni, planovi izgradnje »prenapregnuti«. Ali,

i pored toga, proces deatizacije je krčio sebi put. U tom smislu je izmijenjen i Ustav donošenjem Ustavnog zakona 1953. godine, u kome je samoupravljanje dobilo adekvatno mjesto.

U drugom dijelu prve knjige autori obrađuju probleme borbe za samoupravno društvo, aktivnu miroljubivu koegzistenciju, samoupravljanje kao cjelovit društveni sistem, usmjerenost politike ka republici udruženog rada i međunarodnog određenja.

U šestoj glavi autori analiziraju razvoj samoupravnih odnosa, SKJ i otpore samoupravljanju i prikazuju novu ekonomsku politiku, materijalni uspon i privrednu reformu.

Kad analiziraju borbu za samoupravno društvo, ističu da je ideja o stvaranju komune, kao osnovne ćelije društva u sistemu socijalističke demokratije, sazrela u rukovodstvu SKJ razvitkom prvih oblika samoupravljanja. Stvaranje komunalnog uređenja, kažu autori, znači pokušaj oživljavanja Marksove ideje da se lokalni organi vlasti razvijaju kao asocijacija neposrednih proizvođača, udruženih na teritorijalnoj osnovi. Promjene u društvenim odnosima nisu ograničene samo na oblast privrede nego postepeno obuhvataju cjelokupni život zajednice. Organi samoupravljanja s izvjesnim samoupravnim pravima uvode se 1957. godine i u ustanove javnih službi, a time i princip dohotka počinje da se primjenjuje u toj oblasti. Istina, to je išlo postepeno, jer su u prvo vrijeme organi upravljanja bili obrazovani od lica izvan ustanova koje su delegirale društvene organizacije i organi vlasti.

Ustav iz 1963. godine je ustavno-pravno učvrstio samoupravni socijalizam u Jugoslaviji, potvrdio je dostignuti razvoj društvenih odnosa i dotadašnju rascjepkanost ustavno-pravne materije zamijenio jedinstvenim ustavno-pravnim dokumentom. Ustav je proklamovao jedinstveni društveno-ekonomski položaj svih radnih ljudi. Kolektivi u ustanovama dobili su status kakav imaju i radni ljudi u organizacijama u privredi. Novi Ustav je pošao od čovjeka — građanina i proizvođača, slobodnog udruženog rada, društvene svojine i od raspodjele prema radu. Rad je proglašen za jedino mjerilo materijalnog i društvenog položaja čovjeka, a samoupravljanje je »neotuđivo pravo građanina Jugoslavije«. I naziv države je promijenjen, pa se FNRJ od 1963. godine zove Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija.

Posebno je naglašen značaj Sedmog kongresa SKJ, ne samo što je na njemu usvojen Program SKJ već i po tome što je na njemu drug Tito sređivanje i poboljšavanje odnosa između Jugoslavije i SSSR i ostalih zemalja ocijenio kao najvažniji događaj poslije 1948. godine u odnosima Jugoslavije sa spoljnim svijetom. Pored toga, istakao je značaj borbe za mir, razoružanje, za odbacivanje rata kao sredstva u rješavanju međunarodnih problema, za obustavljanje agresivnog pritiska protiv azijskih i afričkih zemalja i oslobođilačkih pokreta u kolonijama. Autori ukazuju i na sve druge mjere vrhovnih partijskih organa koje su preduzimali u borbi za razvoj samoupravnih socijalističkih odnosa. Tako se, prema autorima, na Osmom kongresu, decembra 1964. godine, ponovo u središtu razmatranja nalazi samoupravna koncepcija društvenog razvoja u Jugoslaviji. Kongres se izjasnio za dalji razvoj samoupravnih socijalističkih odnosa, zasnovanih na principima društvenog samoupravljanja i raspodjele dohotka prema radu, na jačanju uloge radnog

čovjeka u svim oblastima odlučivanja o društvenim poslovima. Kongres je istakao nužnost učvršćenja ravnopravnosti, bratstva i jedinstva između naroda i narodnosti Jugoslavije.

Autori su, analizirajući ekonomsko stanje, istakli da je, poslije zastoja u privredi 1950—1952. godine, počeo brži ekonomski razvoj završetkom ključnih objekata prvog petogodišnjeg plana. Ekonomska politika od 1955. godine nastoji da osigura skladniji privredni razvoj poslije napora za industrijalizacijom, da stabilizuje tržište i ostvari bolji društveni standard. U tom cilju u privredi se uvode razni oblici integracije kako bi se izvršila bolja podjela rada, uvodi se specijalizacija preduzeća, radi se na snižavanju troškova poslovanja, povećanju proizvodnje, boljem organizovanju preduzeća, ali sve pod uslovom da se ne povrijeđe samoupravni odnosi u preduzeću. Kad su konstatovali porast industrijske proizvodnje i zaposlenost od 1953. do 1957. godine, autori su istakli da je već u to vrijeme Jugoslavija izgubila karakter zaostale zemlje.

Da bi se u tom pravcu kretao dalji pozitivni razvoj privrede i izvršila promjena društveno-ekonomskih odnosa u tom kontekstu, 1964. godine su utvrđene mjere privredne reforme u Jugoslaviji. Prema društveno-ekonomskoj koncepciji SKJ, put uspostavljanja novog privrednog sistema, zasnovanog na samoupravnim društveno-ekonomskim odnosima, vodi, u datoj jugoslovenskoj situaciji, preko intenzifikacije privrede, napuštanja ekstazivnih ulaganja, obustavljanja porasta investicija, kao i povećanja proizvodnje i podizanja društvenog standarda. Ekonomski razvoj upućen je u pravcu modernizacije tehnološkog procesa, podizanja produktivnosti rada, kooperacije, uključivanja privrede u svjetsko tržište i u međunarodnu podjelu rada.

U glavi VII autori su obradili problem aktivne miroljubive koegzistencije, gdje su naročito istakli pitanje koegzistencije u načelu i praksi, ulogu SKJ u međunarodnom radničkom pokretu i Beogradske konferencije nesvrstanih zemalja.

Jugoslavija je u periodu sređivanja odnosa sa susjednim zemljama i drugim državama Zapada u vrijeme borbe za očuvanje svoje nezavisnosti razgranavala svoje međunarodne veze i s novooslobođenim zemljama Azije i Afrike. Tako je već 1953. godine Jugoslavija imala odnose sa Burmom, Egiptom, Etiopijom, Indijom, Iranom, Japanom, Jordanom, Libanom, Pakistanom i Sirijom. S političkim odnosima razvijale su se i ekonomske veze zaključivanjem trgovinskih ugovora, slanjem stručnjaka, davanjem tehničke pomoći, izvođenjem radova jugoslovenskih preduzeća. Naglasili su da ni sređivanje odnosa sa socijalističkim zemljama nije dovelo u pitanje razvijanje saradnje Jugoslavije sa zapadnim zemljama i »trećim svijetom«.

Jugoslavija je i na zasjedanjima Ujedinjenih nacija istupala za ostvarenje prava nacija na samoopredjeljenje, podržavala težnje zavisnih naroda za oslobođenje, borila se za jačanje OUN, njegovanje međunarodne saradnje na principima dobrovoljnosti i ravnopravnosti. Jugoslovenska shvatanja miroljubive aktivne koegzistencije podrazumijevala su aktivan odnos prema svjetskim zbivanjima i posebno prema svim akutnim krizama koje su gotovo svakodnevno uznemiravale svijet. »Putevi mira« jugoslovenskog predsjednika u

zemlje Azije, Afrike i Latinske Amerike vodili su učvršćenju postojećih veza između Jugoslavije i ovih zemalja.

Autori su posebno obradili pitanje aktivnosti SKJ u međunarodnom radničkom pokretu, osvrćući se na proces destalinizacije u socijalističkim zemljama i otpor konzervativnih snaga u njima tome procesu. Prikazali su i Beogradsku i Kairsku konferenciju nesvrstanih zemalja.

U osmoj glavi autori obrađuju samoupravljanje kao cjelovit društveni sistem. Odmah su naglasili da je borba za samoupravljanje, kao osnovni društveni odnos, počela i dobrim dijelom se vodila u uslovima oskudne materijalne osnove, relativno malobrojne radničke klase, sa znatnom prevagom seoskog stanovništva. Otuda i oštro suočavanje sa složenim unutrašnjim protivrječnostima i materijalnim teškoćama. Autori su posebno analizirali i sve otpore koji su se javljali razvoju samoupravnih odnosa u državnim i partijskim vrhovima, jer je od toga zavisila akcija na provođenju privredne reforme, bez čega nije moglo biti daljeg razvoja samoupravnog socijalizma. Posebno je istaknut značaj odluka Četvrte sjednice CK SKJ koja je suzbila etatističko-birokratske koncepcije i politički otpor reformi. Tako je Brionska sjednica podstakla veću demokratizaciju svih odnosa u društvu i podruštvljenje politike.

U poređeno s razvojem privrednih odnosa, kao sastavni dio političkog sistema, počele su, poslije Brionskog plenuma CK SKJ, promjene u karakteru federacije i odnosima u njoj, koji su obezbjeđivali proširivanje osnova ravnopravnosti republika i pokrajina i jačanje njihove neposredne odgovornosti i za sopstveni socijalistički razvoj i za razvoj jugoslovenske zajednice.

U cilju razvoja samoupravnih socijalističkih odnosa 1963. godine je donijet i novi Ustav SFRJ, koji omogućava povećanu ulogu radnih ljudi u radnim organizacijama i društveno-političkim zajednicama da učestvuju u utvrđivanju opštedruštvene politike. Proces mijenjanja odnosa federacija — republike, koji je doveo do temeljnog preobražaja federacije, počeo je poslije Osmog kongresa SKJ 1964. godine. Međutim, ova opredjeljenja su se teško i nedovoljno izražavala sve do Četvrtog plenuma OK KPJ 1966. godine. I, tek ustavni amandmani 1967. godine označuju početak konkretne primjene stavova Osmog kongresa o novoj fazi razvoja jugoslovenske federacije. Još krupnije izmjene su izvršene 1968. godine, a 1971. godine, donošenjem takozvanih radničkih amandmana, već je zaokružen sistem reforme federacije započet 1968. godine. Oni se odnose na ulogu i karakter federacije, na prirodu odnosa između republika i pokrajina, a i među nacijama i narodnostima.

Autori su u ovoj glavi obradili i pojave koje su kao slabosti i opasnosti uočene na Devetom kongresu SKJ, a koje su poslije Kongresa dovele do ozbiljne društvene krize. Naime, autori konstatuju da je započelo organizovano nastupanje antisocijalističkih i antisamoupravnih snaga, pa je stihija prodrla u ekonomski, socijalni, politički i idejni život. Kada su detaljno analizirali pojavu liberalizma i nacionalizma, konstatovali su da izrazitijeg političkog stabilizovanja nije bilo ni poslije ustavne reforme federacije. Otuda je krajem 1971. godine došlo do odlučne Titove inicijative i 21. sjednice Predsjedništva SKJ, koja je značila odlučan trenutak u presijecanju sve izrazi-

tijeg nastupa antisocijalističkih i nacionalističkih zastranjivanja kao njihovog osobnog vida ispoljavanja, što je tada naročito došlo do izražaja u SR Hrvatskoj. Smjenjivanjem dijela rukovodstva u Hrvatskoj, a nešto kasnije i značajnije kadrovske promjene u pojedinim partijskim rukovodstvima Srbije, Slovenije i Makedonije, kao posljedica utvrđene političke odgovornosti za određeno stanje i sprovođenje političke linije SKJ, došlo je do okretanja SK klasnim ishodištima socijalističke revolucije, jačanju idejno-političkog jedinstva i akcione sposobnosti SKJ.

U IX glavi autori analiziraju nove revolucionarne inicijative, Deseti kongres SKJ i jačanje uloge udruženog rada.

Odmah na početku autori konstatuju da je Druga konferencija SKJ, održana od 25. do 27. januara 1972. godine, dalje razradila osnovne smjernice 21. sjednice Predsjedništva SKJ i da je jasno utvrdila kurs jačanja SKJ kao jedinstvene klasne organizacije jugoslovenskih komunista s orijentacijom na razvijanje njegove socijalno-klasne osnove i jačanje uticaja članstva i radničke klase na njegovu politiku i praksu. Od posebnog je značaja istaći da su ti stavovi i akcije SK dobili zaista široku i aktivnu podršku radničke klase i radnih ljudi u cijeloj zemlji.

Poslije Druge konferencije SKJ i Pisma Izvršnog komiteta SKJ i druga Tita, započela je i razvijala se široka i odlučna borba SKJ, radničke klase i ostalih radnih ljudi, protiv društvenih deformacija i prakse koja ugrožava socijalistički i samoupravni karakter društveno-ekonomskih odnosa. Uporedo s tim razvijala se i jačala politička i društvena akcija za snažnu reafirmaciju moralnih normi ponašanja u socijalističkom društvu, za afirmaciju rada i stvaralaštva, za solidarnost i druge idejne i moralne vrijednosti samoupravnog društva.

U analizi Desetog kongresa KIPJ, održanog 1974. godine u Beogradu, konstatovali su da su prije njega u martu i aprilu održani kongresi SK u republikama i konferencije u pokrajinama i da je Deseti kongres temeljito i kritički analizirao iskustva pređenog puta i zacrtao pravce daljeg društvenog razvoja.

Analizirajući jačanje uloge društvenog rada, konstatovali su da je novi ustavni sistem SFRJ utvrđen 1974. godine dao veliki podsticaj tome procesu. Posebno su naglasili da je Ustav u osnovnim načelima utvrdio da se socijalističko društveno uređenje u SFRJ zasniva na vlasti radničke klase i svih radnih ljudi i na odnosima među ljudima kao slobodnim i ravnopravnim proizvođačima i stvaraocima, čiji rad služi isključivo zadovoljenju njihovih ličnih i zajedničkih potreba. Ustav je utvrdio i načine kako se to obezbjeđuje, odnosno utvrdio je jedinstveni delegatski sistem, koji ima za cilj da ukloni otuđene centre političke moći. Autori su analizirali i skupštinski sistem, utvrđen novim Ustavom, pa su konstatovali da je Ustav iz 1974. godine rezultat revolucionarne akcije SKJ i drugih organizovanih socijalističkih snaga. Donošenjem Ustava SFRJ, odlukama Desetog kongresa SKJ i sistemskim zakonima (Zakon o udruženom radu i Zakon o društvenom planu Jugoslavije) data je jasna i cjelovita platforma nove etape u razvoju jugoslovenske socijalističke zajednice na samoupravnoj osnovi.

Na kraju su autori obradili međunarodna određenja, gdje su analizirali nesvrstanost, saradnje u međunarodnoj zajednici i evropsku bezbjednost i nove osnove odnosa u međunarodnom radničkom pokretu.

Dajući definiciju nesvrstanosti, autori su analizirali konferenciju nesvrstanih zemalja i istakli njihov značaj. Posebno su naglasili da je na Desetom kongresu SKJ podvučeno da nesvrstana politika Jugoslavije nije ograničena ni geografski ni na uža područja društvene prakse i državne djelatnosti. Ona se potvrđuje na svim relacijama — u zajedničkom djelovanju sa nesvrstanim zemljama Azije, Afrike i Latinske Amerike, u odnosu na susjedne zemlje, u saradnji sa socijalističkim zemljama u Evropi, u saradnji sa svim zemljama svijeta na principima miroljubive koegzistencije. Ona je integralna po sadržaju i odnosi se na ekonomski, politički, naučno-tehnički, kulturni i druge međunarodne odnose, zalažući se za progresivne društvene promjene.

Analizirajući nove osnove odnosa u međunarodnom radničkom pokretu, autori su konstatovali da u pogledu osnovnog pitanja — ili samostalna nacionalna strategija i taktika ili obavezna idejno-politička linija, u SKJ već odavno nije bilo dileme. SKJ je svojom ukupnom međunarodnom aktivnošću nastojao da doprinese razrješavanju toga pitanja na širem planu odnosa u međunarodnom radničkom pokretu. Bitni elementi platforme ovih odnosa, prema shvatanjima jugoslovenskih komunista, sastoje se u: primjenjivanju različitih puteva u izgradnji socijalizma i pravu svake partije da svoje zadatke utvrđuje prema sopstvenim uslovima i u skladu s principima pune odgovornosti svakog pokreta za progresivni društveni razvoj u svojoj zemlji i u svijetu, zatim u odbacivanju postojanja i nametanja bilo kakvog međunarodnog centra za rukovođenje radničkim pokretom, pošto bi on bio u suprotnosti sa stvarnim potrebama pokreta u cjelini i sa stvorenom autonomijom i nezavisnošću svake partije i zemlje. Saglasno sa ovakvim osnovnim određenjima, SKJ, kao dio međunarodnog radničkog pokreta, bio je spreman da razvija ravnopravnu saradnju sa svim dijelovima radničkog, kao i drugih progresivnih, miroljubivih i oslobodilačkih pokreta koji takvu saradnju prihvataju, bez obzira na razlike u nekim političkim i ideološkim pogledima. U tom kontekstu su obrađena i pitanja međunarodnih komunističkih savjetovanja i odnos SKJ prema njima.

Druga i treća knjiga su po svom sadržaju zbornici dokumenata o poslijeratnom razvitku socijalističke Jugoslavije. Autori su u zbornik uvrstili zakone i druge propise objavljene u Službenom listu DFJ, FNRJ i SFRJ, određene materijale iz Stenografskih bilješki kongresa i predstavničkih tijela, novina («Borbe», «Politike», «Komunista»), časopisa («Nova Jugoslavija», «Jugoslovenski pregled», «Socijalizam»), određena dokumenta iz zbornika objavljene građe za period narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije, posebnih izdanja «Komunista», «Međunarodne politike», Instituta za međunarodni radnički pokret, radove istoričara i publicista u kojima su navedeni neki podaci koji se nisu mogli nigdje drugdje pronaći. Ove knjige su dosta slične (podjela, glave, pa i većina formulacija naslova) prvoj knjizi — opštem pregledu o društveno-političkom razvitku SFRJ, tako da zajedno s njom čine prvi pokušaj da se cjelokupni razvitak SFRJ predstavi u formi jednog opšteg

istorijskog osvrta za tri i po decenije jugoslovenskog razvoja. Dokumenti su dohenseni, uglavnom, integralno ili u skraćenom obliku.

Kao prilog prvoj knjizi dat je pregled literature, a drugoj i trećoj knjizi spiskovi dokumenata objavljenih u njima. Na kraju sve tri knjige dati su predmetni i imenski registri, što knjige čini potpunijim, a čitaocima omogućava lakše snalaženje i brzu manipulaciju podacima.

Osnovna zamjerka ovom djelu je u tome što su mu autori dali preambiciozan naslov. Ako se objektivno posmatra sadržaj sve tri knjige, onda to nije istorija socijalističke Jugoslavije, kako ovo djelo nosi naslov. Naime, samo u prvoj knjizi je analiza zbivanja i događaja, dok su druge dvije knjige zbornici dokumenata. Istina, autori su se ogradili i kazali u tekstu da je prva knjiga samo opšti pregled istorije socijalističke Jugoslavije. Ali, i pored te ograde, naslov nije adekvatan. Na ovakav zaključak upućuje činjenica da su autori, uglavnom, pratili odluke i akcije CK SKJ i organa federacije i što su se koristili uskim krugom listova i časopisa. Naime, u opštem pregledu, autori nisu analizirali, ili su to činili nedovoljno, kako su se odluke saveznih organa provodile u život, kakvih je bilo objektivnih poteškoća, na koji način je vršena mobilizacija masa od nižih organa, što je za istoriju od velikog značaja. Isti je slučaj i s knjigama dokumenata. Svi odabrani dokumenti su provenijencije saveznih organa, a na njima je zasnovana i cjelokupna istorijska analiza u prvoj knjizi.

Međutim, i pored navedenih zamjerki, knjige mogu vrlo dobro poslužiti đacima, studentima, polaznicima političkih škola i marksističkih tribina, nastavnici, kao i širem krugu drugih mogućih korisnika. Pored toga, knjiga će postaći istraživače da se više počnu baviti izučavanjem istorije socijalističke Jugoslavije, na čemu je do sada vrlo malo rađeno.

Dr Drago Borovčanin

PRILOZI ZA ORIJENTALNU FILOLOGIJU XXV/1975, Sarajevo 1977.

Najnoviji broj »Priloga za orijentalnu filologiju« posvećen je dvadesetpetogodišnjici postojanja i rada Orientalnog instituta u Sarajevu. Orientalni institut osnovan je u januaru 1950. godine i od tada je izašlo 25 brojeva »Priloga«, koji je za sada jedini časopis ovakve vrste u našoj zemlji. U »Prilozima za orijentalnu filologiju« zastupljena je raznovrsna problematika. Najviše radova ima iz oblasti naše istorije u doba turske vladavine; značajno mjesto zauzimaju radovi iz oblasti orijentalne filologije, književnosti pisane na turskom, arapskom i perzijskom jeziku, kao i radovi o spomenicima osmanlijske arhitekture itd. Niz prikaza raznih djela objavljenih u 25 brojeva ovog časopisa upućuje čitaoca na razvoj orijentalistike kod nas i u svijetu. Zbog obilja problematike, a i po nivou radova, »Prilozi za orijentalnu filologiju« zauzimaju istaknuto mjesto u našoj nauci.